

אברהם אבינו כ"איתן האזרחי"

ר' ערן גולדווסר

- א. איתן האזרחי זהו אברהם
- ב. בין כח לגבורה
- ג. נסיון ברית המילה
- ד. נסיון העקידה
- ה. נסיון כמאבק בנטיית פנימיות נעלות
- ו. מעשה אבות סימן לבנים

א. איתן האזרחי זהו אברהם

השם "איתן" מופיע פעמיים בתנ"ך, בדברי הימים (א ו, כט) וכן במזמור פט בתהילים "משכיל לאיתן האזרחי". איתן האזרחי, ע"פ חוקרי המקרא, (דעת מקרא תהילים פט, א) הוא איתן בן זרח בן יהודה אחד מחמשת האחים: איתן, הימן, זימרי, כלכל ודרדע שהם "כולם חמישה היו חכמים גדולים... ויסדו מזמורים ונקבעו בספר תהילים, לכן נקראו בני מתול"¹.

הגמ' בבבא בתרא העוסקת בכ"ד ספרים מציינת:

"אמר רב איתן האזרחי זהו אברהם, כתיב הכא "איתן האזרחי" (תהילים פט) וכתיב התם "מי העיר ממזרח צדק" (ישעיה מא, ב). (ב"ב טו ע"א).

הפסוק בישעיה עוסק באברהם אבינו² ומשום שנקט "ממזרח" דייק רב במעין גזירה שוה מ"איתן האזרחי" שהוא הוא אברהם אבינו. המהרש"א במקום תמה על הדיוק וזה לשונו:

* נאמר בברית המילה של בני איתן.

1 רש"י תהילים פח, א.

2 ע"פ דרשת הגמרא בפרק חלק, סנהדרין קח ע"ב.

ויש לדקדק דמנלן דאיתן האזרחי הוא אברהם, דמהך דרשה גופא הימן האזרחי הוא אברהם? ואפשר שסמך עצמו דאיתן הוא אברהם, ע"ש ירח האיתנים דדרשינן ירח שנולדו בו איתני עולם ומיהו משמע ליה אברהם ולא יצחק ויעקב, מדרשה ד"אזרחי" וק"ל.

כלומר איתן האזרחי נקשר לשלשת האבות שנקראו "איתני עולם" וחידושו של רב הוא שאיתן הוא דווקא אברהם משום הדרשה "אזרחי" - "ממזרח".

יש לברר מהי משמעותו של התואר "איתני עולם", וכיותר מדוע דווקא אברהם אבינו זכה יותר מיצחק ויעקב בכינוי "איתן".

ב. בין כח לגבורה

האדם מישראל מברך כל בוקר בקומו ממטתו את ברכות השחר.

ישנן שתי ברכות שבהתבוננות ראשונה הן נראות די דומות: "אוזר ישראל בגבורה" ולעומתה "הנותן ליעף כח".

הראשונה היא מדינא דגמרא (ברכות ס ע"ב) ומקורה קדום ביותר, ואילו ברכת "הנותן ליעף כח" לא נזכרת בדברי התלמוד, היא צורפה לברכות השחר רק בתקופה מאוחרת יותר, כנראה בתקופת ימי הביניים.

בדרך כלל המושג "כח" מתקשר אצלנו ליכולת גופנית, להרים משאות, ללכת או לעבוד, ואילו "גבורה" קשורה יותר ליכולות הנפשיים של האדם.

ישנו אדם "כוחני" וישנו אדם "גיבור". אדם כוחני איננו בהכרח גיבור, ואדם גיבור לא בהכרח כוחני.

חז"ל אמרו "איזהו גיבור הכובש את יצרו" (אבות ד, א) - על מנת לכבוש את היצר, להתמודד עם תאוות ולפתור דילמות קשות בחיים - דרושה גבורה.

יתכן שההבדל בין כח לגבורה נעוץ בהבדל שבין כמות לאיכות.

צה"ל שנצח בכל מערכות ישראל ודאי לא היה צבא כוחני, עוצמתו המספרית היתה כאין וכאפס לעומת עוצמתם של צבאות ערב, צה"ל נצח משום שנאזר בגבורה גדולה.

כך גם במעשה דוד וגוליית, הגבורה נצחה את הכוחניות, וכן הלאה.

ג. נסיון ברית המילה

ישנו מדרש תמוה מאוד על אברהם אבינו:

בשעה שאמר לו הקב"ה לאברהם לימול את בנו הלך ונמלך בג' אוהביו,
 אמר לו ענר: כבר בן ק' שנים אתה ואתה הולך ומצער עצמך?
 אמר לו אשכול: מה אתה הולך ומסיים עצמך בין שונאיך?
 אמר לו ממרא: אלוקים שעמד לך בכבשן האש ובמלכים וברעבון, והדבר
 הזה שאמר לך לימול אין אתה שומע לו?
 אמר לו הקב"ה (לממרא): אתה נתת לו עצה לימול, חייך שאיני נגלה אליו לא
 בפלטיץ של ענר, לא בפלטיץ של אשכול, אלא בפלטיץ שלך, הה"ד (בראשית
 י"א) "וירא אליו ה' באלוני ממרא". (בראשית רבה מב, ח)

וזה דבר תימה גדול, ראשית, וכי אברהם אבינו שנתנסה בעשרה נסיונות ועמד בכולם
 צריך הוא לעצת חבריו הנוכחים?

גם עצם ההתלבטות האם לקיים את צו ה' שכבר נגלה אליו חזור וישנו קצת תמוהה.
 הגר"א ב"קול אליהו" על התורה (פרשת וירא ד"ה וירא אליו) מסביר את פשר
 ההתלבטות המוזרה:

ידוע לכל שענינו של אברהם אבינו הוא לגאול את העולם מצרותיו הרוחניות, הוא
 הולך ומלמד את האנשים להפסיק לעבוד עבודה זרה ולהפסיק גם את מעשי השגעון
 והטרוף הקשורים לה, כל חיינו הוא מנסה להעביר ולהנחיל לעולם עבודת אלוקים
 אחרת, עבודה מתוך אצילות ועדינות, יושר מוסרי ומידות טובות, ועתה הנה הקב"ה
 מצווה על המילה, אין זה פשוט כ"כ! משמעותו של ציווי זה שעתה ילך ויקח סכין
 ויחתוך בבשרו החי ואח"כ יטול את תינוקות ביתו הקטנים ויחתוך בבשרם ללא רחם
 בעוד הם צווחים וצורחים, וכל זה ל"כבודו" של האלוקים... זה לא נראה מוסרי,
 ובוודאי לא אצילי, על פניו זה נראה כמעשה של עבודה זרה לכל דבר.

ועל כן התלבט אברהם בליבו וחשב, אם אעשה זאת, אאבד את השפעתי על הבריות,
 יאמרו שגם עבודתו של זה, איננה שונה מפראיותם של עובדי עבודה זרה, ובכך למעשה
 יסתיים תפקידי הרוחני בעולם!

אמנם אברהם מבין את החשיבות הגדולה של מצווה זו ואת משמעותה הרוחנית
 אמונית, הקב"ה ודאי מצווה על המילה כדי שיהיה תמים, אדם שלם יותר, אבל אברהם

מצידו מוכן היה לוותר על שלמותו האישית ובלבד שלא יאבד את הסיכוי לרומם את הכלל משפלותם האמונית הרוחנית.

כך התלבט והתחבט אברהם בלבו, עד שהוא מחליט להוועץ עם חבריו הנוכרים בכדי לברר נכונה את השפעתו של מעשה זה על הגויים, ולבסוף, לאחר ששמע את דעתו האוהדת של ממרא הוא מחליט למול, הוא לא יתחכם עם צו ה'! הוא מודע ל"נזק" שהמעשה הזה עלול לגרום, הוא לוקח הכל בחשבון ומקיים את הציווי, ובכך עומד גם בנסיון מורכב זה בהצלחה.

ד. נסיון העקידה

גם בנסיון הגדול נסיון העקידה, ההתלבטות היתה דומה ואף חריפה מבנסיון הברית. אברהם עמל רוב שנותיו לנתק אנשים מהטרוף של עבודה זרה, לעיתים בני האדם היו שורפים למוות את בניהם ובנותיהם באש עבודת המולך, אברהם כל השנים קורא להם להפסיק את מעשי הפראיות והשגעון הללו, הולך וקורא בשם ה' בכל מסעותיו, והנה עתה הקב"ה מצווהו לעשות את אותו המעשה ה"פראי" כ"כ, ה' מצווהו לשחוט את בנו! מה יאמרו טובי האנשים שהחלו לקבל את תוכחותיו? זו עבודת ה' הנעימה כ"כ, שאברהם דבר עליה כל השנים?

ברור שלאחר שיעשה מעשה שכזה לא יוכל עוד להטיף על מוסר ואצילות בעבודת ה' אלוקיו...

אלו המחשבות שחולפות במוחו של אברהם אבינו בדרכו להר המוריה השכם בבוקר בלווית בנו יחידו ושני נעריו, זהו הנסיון הגדול, אברהם חרף כל המניעים והמחשבות הולך ומקיים מתוך אמונה ענקית את צו ה' שנגלה אליו - "ואני בתומי אלך"...

וכך אומרת הגמרא (סנהדרין פט ע"ב):

קדמו שטן (לאברהם אבינו בדרכו להר המוריה) אמר לו: הַנְּסָה דְּבַר אֱלִיךָ תְּלָאָה... הִנֵּה יִסְרְתָּ רַבִּים וְיָדִים רַפּוֹת תְּחַזֵּק כּוֹשֵׁל יְקִימוּן מְלִיךָ... פִּי עֲתָה תְּבֹא אֱלִיךָ וְתִלָּא. (רש"י מפרש במקום: רצית והחיית כל באי העולם בדברים ועתה הנה בא להלאותיך ולבהלך)

אמר לו אברהם "אני בתומי אלך".

ה. נסיון כמאבק בנטיחת פנימיות נעלות

ראינו אם כן שנסיון המילה וביותר נסיון העקידה היו נסיונות מסוג מיוחד.

בדרך כלל הנסיון הוא מאבק בין הכח המוסרי והכשר שבאדם לבין כח מנוגד גם חומרני או אגואיסטי, אך אברהם נאבק בפנימיותו נגד נטיות אידיאליסטיות רוחניות שהיו בתוכו.

למעשה כאשר אברהם נתן ברית בבשרו הוא הקריב אידיאל, וכשהלך להקריב את בנו לעולה הוא הלך בעצם להכחיד את כל עם ישראל המפואר העתיד לצאת מיצחק בנו, ובכך למנוע מן האנושות והעולם כולו את הסגולה הגדולה והנעלה שטמונה בעצם קיומו של העם, אך דבקו בה' ותמימות ליבו, מתגברות על כל נטיותיו הרוחניות והגדולות, והוא הולך לקיים את צו ה' אלוקיו.

בכדי לעמוד בנסיון מורכב וקשה שכזה דרושה "איתנות" מיוחדת, דבקות בלתי מתפשרת בה', ותמימות מצורפת שאין בה זכר להתחכמות אנושית כל שהיא, תהיה רוחנית ככל שתהיה, על כן דווקא אברהם שעמד בהצלחה בנסיונות חריגים אלו זכה להקרא "איתן".

1. מעשה אבות סימן לבנים

נראה שבשנים האחרונות, מאורעות הזמן ותהליכי התקופה מעמידים לפנינו ניסיונות קשים ומורכבים, ממש כעין הנסיונות שנתנסה בהן אבי אומתנו בעקידה ובברית המילה. בעת האחרונה, הציבור במדינת ישראל מצוי, יותר מתמיד בקלחת של אידיאליזם וערכי תרבות אשר חלקם קרובים מאוד לליבנו ולתורתנו הקדושה. אנו לפעמים נראים כמזלזלים בערכו של ה"שלום", לצערנו המילה הזו הפכה להיות במקומותינו קצת מגונה. למרות שכידוע, עם ישראל מזה כבר אלפי שנים מתפלל מקווה ומצפה לבואו של השלום הנכסף שישכין ה' ביננו לבינו יתברך, ובינינו לבין עמים אחרים.

ה"שלום" כידוע הוא אחד משמותיו של הקב"ה (שבת י ע"ב), "אתה שלום ושמך שלום"³, ומהווה את החלק הסופי ואולי העיקרי בברכת הכהנים "...וישם לך שלום" (במדבר ו, כו).

כשאנו מתעקשים בחרוף נפש להחזיק בכל שעל ושעל מארצנו הקדושה, אנו נתפסים בחלקים נרחבים מהצבור כמחרחרי ריב וכמרחיקי שלום. אל לנו להתייחס לכך בשוויון נפש! ההכרעה לא כל כך פשוטה.

אך עם כל זאת, ובהתייחס לכל השיקולים הנכבדים מחויבים אנו לזכור ולהפנים מעל לכל חלום כזה או אחר את הצו האלוקי באשר לארץ ישראל שברצונו נטלה מהם

ונתנה לנו⁴. "כח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גויים", בראש ובראשונה הננו מחויבים לצו ה' שנגלה לאברהם אבינו והבטיח לו ולצאצאיו את ארצנו, ארץ ישראל. וכנוטריקון של "איתן": ארץ ישראל תמיד נחלתינו.

ובעזרת ה' בטוחים אנו שכשם ש"לא יטוש ה' עמו" כך גם "נחלתו לא יעזוב".

ה' אלוקינו יזכור לנו אהבת איתן, וברית איתנים, ויציל נפשותינו מן השעות הרעות ונזכה במהרה בימנו לביאת גואל.

